

ЖЕЉКО СИМИЋ
ЗАСТАРЕЛОСТ
ХУМАНИСТИЧКИХ
ИДЕАЛА

Прилог филозофији и социологији
права и политике

Библиотека
ФИЛОЗОФСКИ ВИДИЦИ

Уредник
Зоран Колунџија

Жељко Симић

ЗАСТАРЕЛОСТ ХУМАНИСТИЧКИХ ИДЕАЛА

ПРИЛОГ ФИЛОЗОФИЈИ И
СОЦИОЛОГИЈИ ПРАВА И ПОЛИТИКЕ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

„Држава има функционалан значај у друштвеном животу људи. У различитим периодима улога државе бива различита. Држава се удвостручује, има дво-струки лик. Она може и да ослобађа човека и да га поробљава. И поробљавајућа улога државе увек је била повезана с лажним односом према њој, с унутрашњим човековим ропством које пристаје на хипнозу и утицај, с лажном маштом о царству.”

Николај Берђајев

САВРЕМЕНИ
ИЗАЗОВИ
ДРУШТВЕНО-
-ХУМАНИСТИЧКИХ
НАУКА

СОЦИОЛОГИЈА ПРЕД ИСКУШЕЊЕМ: ИЗМЕЋУ СПЕКУЛАТИВНОСТИ И ПОЗИТИВИЗМА

Ако се сјусџи макар и један брз, леџимичан џоџлед на исџорију друшџвено-хуманисџичких џеоријских дисџиплина, сџиче се недвосмислен уџисак да је, од свих, социолоџија најџеже крчила џуџ ка духовном ран-џу научно самосџалној и самобџиној џодручја. Више је разлоџа различџе џровенијенџије коџи су уџиџали на сџиварање климе изразиџе џодозривосџи џрема научном уџемељењу социолоџије као науке, иако се још од Конџа чинило да су, саобразно џрадиџионалном џои-мању досезања искусџвено доказиве исџине, исџуње-ни сви џредуслови за џено еџисџемолошко уџемељење.

Први џредуслов – џредмеџ научној исџраживања – био је џоџово насрџљиво очџледан и за сам живоџ насушно џоџредан, а џо је друшџво, и моџућносџ уочавања закономерносџи џо коџима се оно џреображава и уџиџе на унуџрашњи живоџ џојединџа и џеџову сџа-џусну џозиџионираносџи у друшџвеном сисџему; дру-џи џредуслов – меџод исџраживања – исџосџављао се недоводљивим у џиџање.

Меџуџим, за сколасџичке мислиоџе оној доба, коџих, нажалосџ, није лишена ни (џосџ)модерна еџоха, друшџво као џредмеџ научној исџраживања било је од-веџ аморфан, дискурзивно недовољно омеџен џојам да би уоџиџе завреџивао научну џозорносџи, док су, осло-њени свом џежином на дџлџајевску идеју „духовних на-ука“, и, следсџвено џоме, на џосџулаџи несамерљиво-

својим природних и друштвених области исцртавања, смањили социолошки метод, када ублажен неким секуларним адитивима, снажно обележен махом површним емпиризмом, недовољно поузданим за откривање дубљих чинилаца који утичу на консолидацију и трансформацију друштвених феномена, уколико су и они сами поуздани за логички прецизно изведене закључке и рационално артикулисане увиде који би успевали да обухвате и дефинишу каузално-последичне везе између хипотетичких друштвених појава, слично природним појавама.

Најдаље докле се дошло у каквом-таквом признавању трајанства социологији у њеним научним прејезима била је сагласност садашњих следбеника идеалистичке херменеутике да ова теоријска дисциплина, на крхким логичко-методолошким темељима, у својим највишим узлетима друштвене појаве може да разуме, и то уживљавањем и уосећавањем, али не и да их објасни, што је садашњи позитивизам у свом првом ентузијазму постигао као најдалекосежнији циљ, доказујући при том да између природних и друштвених појава не постоји тако оштра демаркациона линија. То колебање око природе и домаћа социологије као секуларне и емпиријске дисциплине, која заслужује или не завређује да се уведе под њено сакралне сводове друштвених наука, трајало је све до појаве функционализма, који је дефинитивно ставио крај на појаву, а не и презир, који су социологију тражили, практично од њеног побора превременог рођења.

Схвативши да су примедбе усмерене на негодност друштва као предмета научног истраживања умесне бар у коликој мери што је најбоље штолико разнолик и хипотетичан да измиче сваком покушају логичког кроћења у оквиру оштро срезане дефиниције, следбеници функционализма прећули су да утврде постојање једне особене области искуствених појава које би представљале истраживачки ексклузивитет социологије као

друштвене науке и које би, као њакве, биле нейодложне дошїадашњим їносеолошким критикама. Найростїо, функционализам је самоуверено ушврдїо да фундаментїално искуштвено їоље социолошке анализе није друштво, неїо друштвени систїем коїи њакође їодразумева друштво, али оно које їочива на друштвеној їодели рада, која инауїурише одређени систїем културних вредностїи и норматїивних узуса, и које има своју релатїивно ауїономну друштвену орїанизацију.

С друїе сїїране, функционалистїи су чврстїо исїїражавали на сїїановишїу да, шїїо се мейода їїиче, социолоїїа їїреба све друштвене їојаве да обїашњава – не само да их разумева, шїїо су, као шїїо смо раније їоменили, суїїрисали Дилїаїевом филозофијом надахнутїи идеалистїички мислиоци – и їїо на основу њихове везе са друїим друштвеним феноменима и друштвеним систїемом као целином.

Прецизније речено, функционалистїи су инсистїирали на їосїїулаїїу да социолоїїа мора да ушврдї како друштвени систїем као енїїиїейї уїїиче на їоједине друштвене форме и како ове їоїїоње, као сеїменїи їїе једне целине, уїїичу на њеїово оїсїїојавање, или їак на њеїове, више или мање, радикалне їромене, конверзије или їїеображаје у свим њеїовим социоїсихолошким валерима.

Јачање функционализма, їарадоксално или не, дало је додаїїни леїїиїимийїейї и социолоїїи, чију научну основу и їїелеолошку усмереностї више нико озбїїан није доводио у їиїїање. Шїїавиїе, суїїремаїїиїа функционализма средином минулої века їїу сазнаїїно-їїеориїску сїїрују није доїмаїїизовала, још мање канонизовала, већ је доїїринела даљем развоју мноїих социолошких їїраваца, коїи су ниїали или їод чврстїим окриљем функционалистїичких їосїїулаїїа, или їак у ошїїїром їїроїїивсїїаву їїрема њима.

Средином друїе їоловине їїрошїлої века, на їїаласу їїої неочекиваної функционалистїичкої їолеїїа, їочели су да

се јављају разнолики социолошки њравици, у чијем залеђу се лако, и њошво без изузетјака, моћла разабрати нека уишцајна филозофска оријентација, од феноменологије и херменеутике све до еџисџеницијализма, сџрукџурализма и деконсџрукције. Један од њих ѡраваца, недовољно ѡзнаџи и ѡризнаџи на ѡдручјима исџочноевројске социолошко-џеоријске мисли, јесџе и онај који се нашао у средишњу наше анализе – креативна социологија – а који дуујемо Курџу Волфу, ѡремда је назив интерпретативна социологија и ѡреџознаџљивиџи и расџросџтрањениџи у џеоријској мисли груџе ѡловине XX сџолећа.¹

Иако су реџрезентанџи овоџ мисаоноџ сисџема ѡ својим џеоријским светџоназорима хетџероџени до ѡраница међусобноџ ѡџиџрања и ѡџиџуне инкомџаџиџилносџи, нема дубоких расџрава ѡводом џеџовоџ назива. Пре би се моћло закључиџи да ѡсџџџи ѡиџиџи консензус око ознаке, макар и ѡређуџан, али да око означеноџ еџисџиџрају и ѡџџмула неслаџања, као и јаросна сучељавања (ми смо се ѡџределили за ѡрви назив заџџо џџџо креативносџи ѡредсџавља дисџинкџивно својсџво ове социолошке сџрује, мада смо свесни да је израз „инџерѡреџаџивна” вредносно неџџралниџи).

Овај ѡравац, у којем мноџи виде један засеџиџи еџисџемолошки еџиџиџетџи који је суџроџсџављен груџим, ѡрана се на џџри ѡџиџџраваца: симџолички инџеракџионизам, феноменолошку социологију и еџномеџџодоџију (којџ у овој књизи ѡосвеђујемо једно ѡџлавље!), ѡри чему ваља исџаџи да су сва џџри сџеџијализована ѡраваца ѡод снажним, а каџкад и некриџичким уџливом Веџеровоџ ѡџмања друџџивеноџ делања.

Темељна каџџеџорија на коју се креативни социолози ослањају и на коју се усредсређују јесџе значење људ-

¹ Видети шире о природи и дометима интерпретативне социологије у књизи: *Interpretativna sociologija, Sociološka hrestomatija*, „Izazovi razumevanja društvenog sveta”. Izbor tekstova, uvodna studija i bibliografske beleške Ivane Spasić, ZUNS, Beograd 1998, 5–35.

ској акци у којој је уткан лични доживљај субјекта, који (доживљај), са друге стране, ваља разумети, иако да се значење и разумевање указују као близаначки оперативни, или, још прецизније, хеуристички појмови ове социолошке школе, будући уучаном врицом везани као предмет, с једне, и циљ социолошке анализе, с друге стране.

Настала у побуди против номинализма, историцизма, и, глобално, позитивизма и његових мисаоних деривата попут дихевиоризма, рецимо, креативна социологија општо је одбацила дијадни принцип човековој делања, на пример спољашњи стимулус – социјална реплика, смањујући нежељним присиљом по којој предмет друштвених наука може бити само видљиво понашање, које се, као иако, дакле емпијски проверљиво, може прегледавати и квантификовати. У најдалекосежнијем исходу то је значило одузимање друштвеним феноменима њиховој метафизичкој порекла, а и њиховој метафизичкој стањности, уз нови постулат да се они морају посматрати у њиховој вишезначности и сталној, видљивој променљивости.

Фаворизујући феноменолошку крилатицу по којој „кад двојица чине истио – није истио“, представници креативне социологије су сматрали да је она прихватљива најпосле због тога што смисао, односно значење једног људског акта није искључиво у њему самом, већ да зависи од друштвене ситуације у којој се рађа, од онога што му је претходило, и од онога што следи или би могло следити. Саобразно том увиду, креативистима је примаран субјективни доживљај актера неке друштвене ситуације, и, с тим у вези, унутрашњи рефлекс њиховог делања у симболичкој размени, при чему се, на методолошком плану, покушава успоставити каква-таква равнотежа између квалитативне и квантитативне димензије постојања: осмишљено је мноштво израживачких техника, као одговор на претходно постојављени изазов, од којих ваља поменути дубинске ин-

иштервјуе, иштеренски рад, сисџемаџиско иосмаџирање до-
иуњено акџивним учесџивовањем и мноџе груџе.

За видљивиџи оџклон од функционалисџичке соџио-
лошке школе, коџоџ дуџуџу обиље иодсџиџаџних иносоло-
шких увида и криџичких оџсервациџа у односу на иџра-
диџионално мишљење, креаџивисџи су, условно речено,
иосеџнули за меџодом радикализациџе и значења и дела-
ња, фокусираџуџи иажњу соџиолошкоџ исџираживања на
индивидуалисџички илан, из чеџа, закономерно, ирои-
злази и микроерсџекџива као моџиришџе коџе је за ин-
иџерџретаџивну соџиолоџиџу једнако и мерџиџорно, као
иџџо је и леџиџимно. Једино у иџом асџекџиу креаџивна
соџиолоџиџа је у односу на функционалисџичку сџируџу
оџиџила иџолико далеко да се на основу иџе димензиџе,
коџа микроценџиризам сџавља на иџиједесџиал оџиџиџе-
обавезуџуџеџ обрасца, може сџиџи варљив уџисак да је
анџиџиодна своме узору: айсолуџиџизовао се иџринџиџ де-
финиџиџе сџиџуациџе, коџи је, *mutatis mutandis*, исџове-
иџан начелу индивидуалноџ доживљаџа значења делова-
ња коџе иосредуџе иџјединчеву инџиџџраџиџу у колекџивни
сисџем норми и вредносџи.

Да би се добила, ако не комџлетџна, оно бар иоле
иџиџиуниџа слика о иосџулаџиџа на коџима иџчиџа
интерпретативна соџиолоџиџа, иџреда исџаџи да ње-
ни наџисџакнуџиџи иџредсџавџиџи, с мање или више
одлучносџи, неџираџу иосџиџоџање семанџичкоџ саџла-
сџа коџе би иџдразумевало монолиџан сисџем симбола
и значења, иџџо се у инџџераџиџи, коџом је друџиџвени
живоџ иџремрежен, униформно и једнодимензионално
реџиџира. Заузврай, нуди се један флексибилџиџи иџри-
сџиџуџ иџроцесу симболичке инџџераџиџе коџи иџдразу-
меџа вариџабле деловања и субџекџивноџ значења, ва-
риџабле оџречне идеџи айџиџорних форми разумевања
независних од иносолошких и коџниџивних раџиџаци-
џа конкретџне друџиџвене сџиџуациџе. Насуџроџи овим
идеалисџичким обрасџима, креаџивисџи иџредлаџу
иџараџиџу сазнаџноџ консџрукџиџа, коџи, иџо дефиниџи-

ји, подразумева у развојном процесу конструисање свесности о значењу човековој деловања, које, дакле, није да то једном засвајда, и које се не може разумети помоћу чврстих фиксираних категорија.

Ако се томе дода и инсистирање пропациониста интелектуалитивне социологије на креативној димензији човекове природе, као на једном од дисципнативних својстава ове школе, онда постаје јасно да је и скривени интелектуализам једна од категорија која се провлачи кроз све моделе тумачења друштвених појава заговорника оваквој антрополошкој оптимизма.

Не пренебређавајући даш у опшуности нормативна ограничења човековој дивсововања у интерактивном подручју друштвене заједнице, креативисти то то без зазора изражавају уверење да је слобода човеку иманентна и да из ње проистиче његов стваралачки опшеницијал да обликује власитиу судбину и мења социјални реалитет, који се, каикад, може окренути и проиив њеа самој.

Међутим, већ из овој овлашној преледа круцијалних аспеката да се наслуити антиномичан карактер овој социолошкој правца који је, упркос томе, удео у науку да свој иновативни присуи интелектуалне у маицу социолошке науке. Појимо од последњеј наведеној својства, то којем човека треба посматрати искључиво као креативној актера друштвених здивања. Тиме се не занемарује само човеково антрополошко налицје, него, примера ради, и чиства емпиријска друштвеноисторијска траја XX века, коју иако обескожавајуће стиматизују глобални радови, испредбења, концентрациони логори, репресивни режими, политичке искључивости и доминација силе. Чиства та епоха, а ни преходне нису боље, у знаку је, да се латимо Борхеса, планетарној дешаиња које то то да айсопуно деманује идеју о превласти људске креативности. Несорно је да је човек творца социјалних инстиуција које представљају ентитет то себи, али

нема објашњења за чињеницу да су се, ујркос креативном интеракционизму, те исте друштвене реалије од човека отуђиле и окренуле против његових исконских интереса и потреба, или су постале саме себи сврха.

Ово нас уводи у следећу противречност интерпретативне социологије, која је везана за придавање њеново пресудној значаја психичком доживљају појединца у односу на силе значењских интеракција које обликују друштвену свест. Таман је функционализам арђуменђовано раскрђио са номиналистичким предрасудама о друштву као збиру појединаца и, евенђуално, социјалних група чији се унутрашњи психички животи једино мора и преба изучавађи, када се психолођизам, малчице прерушен, додуше, њоново врађио на научну сцену кроз једно од кључних начела интерпретативне социологије. Најростђо, чини се да се отвореним нађушђањем холистичкођ присђуђа друштву и усредсређивањем на филозофску катђеорију сођства, која је преузетђа из феноменолошке традиције, оздђљне социјалне контроверзе, у којима се наладе неђојамне тензије, сукоби, преврађи и преобрађаји, не мођу ваљано ни разумеђи, а камоли објасниђи, њођово не из микроентрпистичке перспективе.

Следеће противречје скоро да происходи из претходне антиномије: све историјске социолошке школе, а функционализам најосе, арђуменђовано су делеђиђи мисале историцизам као специфичан вид редукционизма који све друштвене феномене покушава да објасни акриђичним ођисом минулих дођађаја, не ослањајуђи се приђом на њоуздане њосеолошке критеријуме њомођу којих би се доказала каузална релеванђност њих дођађаја за разумевање акђуалних друштвених феномена. Иако у њођеду превазиђеностђи историзма у социолошкој науци постђођи пређуђни консензус, њо се не би мођло ређи и за аисторизам, који је у интерпретативној социологији нашао своје ново, прикладно и зашђиђничко уђочишђе.

Безмало сви базични оперативни појмови креативне социологије, од интеракције и значења, све до индивидуализма и рефлексивности, израђени су на позадини дијалектичкој теоријској искуства које постоје динамику, развој и промене, док се у пракси креативисти даве читавим корпусом или силом значења чија историјска епологија остаје постојано неизвесна, па се те форме разумевају као непроменљиве, даје једном засваја и историјски стројо фиксиране.

То је, с друге стране, последило атомизовањем и „замрзавањем” новесних циклуса и дејалним анализовањем друштвених семената пошом теренској рада и заснивања поседних дисциплина, као што су социологија етничких заједница, криминалних група, професија, каријера итд. Тиме се јуди из вида целина различитих друштвених феномена и њихова дијалектичка међузависност. Интерпретативна социологија у пошом смислу дели судбину своја времена у којем се мнојо зна о малом броју појава, а мало о великом броју.

Парадоксално, али усредсређености креативности на интерактивне процесе размене значењских пошуда зајавила је социјални појаз и створила илузију да су сви аспекти те семантичке међузависности јавној равни и да стратификација социјалне моћи пошово да и не постоји. На примедбе по којима је на основу чињеница белодано да је друштвена моћ неједнако расподељена и да је ујаво она, та неједнакост, извор жестоких сукоба и социјалних промена, збој чеја мора бити методолошки ваљано испитана а природа њеној значења за друштво научно дијалектификована, представници овој социолошкој јавца узвраћају хеловским маниризмом: „Уколико поје по чињенице!” Увођење вешиачкој епализма у директној је колизији са самом идејом интерактивности која стасу хијерархичности подразумева, а никако је не искључује.

Ако се свему додају и антиномије на методолошком плану, представља о природи интерпретативне соци-

[illegible]

И након свега, можемо се запитати да ли је креативна социологија тако насрљиво обележена антиномијама које смо уједно појасавали, и да ли је она само једна компилаторска, синкретичка или еклектичка стварање савремене социологије (јер, није реч о синонимним терминима). Све и да је тако, а није само тако, интердисциплинарна социологија данас има статус теоријског ентитета, чији се научни резултати не могу пренебрежавати и чији је допринос разумевању постојеће савремене друштва и његових феноменолошких дејстава недовољан у циљу!

*Јер, која сјекулартивна дисциплина с научним пре-
тензијама није антиномична у неким својим димензи-
јама, да придећемо једном рејторском питању?! И која
научна друштвена област не представља специфичан
амалијам различитих духовних прећућа која дар у се-*

менїи́ма, ако не и у целини, усїевају да ої̀крију онї̀оло҃ију друшї́веної́ би́ћа?! Гої̀ово ниједна!

Проблем се, барем како їа ми саїледавамо, находи у дої́ми, ко҃ја, додуше, данас није ниїде ексі́лициїно изречена, да између исїиїївања друшї́вених и ї́природних їо҃јава на меї̀одолошком їлану їосїїоїи неїремо-сїи́в зїай. Чини се да је дошло време да се дилїајевска риїидна дихої̀омија, ако се не уклони са їовесне сцене, оно бар ублажи. Јер, није довољно да се друшї́вени фе-номени у својој укуїносїи и дијалектїичкој међузависносїи само разумеју; їе їо҃јаве, небїино је да ли на їосїулаїи́ма їеорије їозиїи́визма, или неке друїе – ваља обїашњаваїи, и їо обїашњаваїи следећи лоїичку їроцедуру ко҃ја је иманенїна научној меї̀одолоїији. У суїроїном, и даље ће владаїи својеврсни еїисїемо-лошки релайи́визам коїи ће искусївене їо҃јаве савременої друшї́ва чиниїи неїрисїуїачниїм и недокучиви-јим неїо шїїо оне већ јесу.

Уїолико је можда најцелисходније ову скицу за развој, искушења и судбину социоло҃ије као друшї́вено-хуманистїичке науке, а не само їеорије, завршиїи ої̀о-мињуїим речима Херберїа Блумера:

„Проучаваоци људскої друшї́ва мораће себи да їосїаве їиїшање да ли се њихова заокуїњеносї кайїеїо-ријама сїрукїуре и орїанизације може ускладиїи с инїерїреїаїи́вним їроцесом коїим људска би́ћа, їо-јединачно и колектїивно, делају у друшї́ву. Уїраво рас-корак између їо двоје омеїа насїїо҃јања їосленика у друшї́веним наукама да формулишу научне їврдње исїоврсне с їроїозицијама каракїеристїичним за фи-зику или биоло҃ију.”

Да ли ће сваки социолошки мислилац јавно їризна-їи да му је овај їоследњи захїев Херберїа Блумера за-їраво најдалекосежнији мисаони идеал? Тешко!

А да ли је їај їосїулаїи заїраво само неизїоворени сан свакої социоло҃а? Засиїурно – јесїе! Ої̀уда и їоїре-ба за їревредновањем їравних и їолиїичких їоїмова из їерсїектїиве нових социолошко-їеоријских моїриїиїа.

Сви који љрочиљају ову књиу лако ће разабрати да социологија није једнодимензионална теоријска дисциплина, нећо да је реч о науци која обухвата и увиде из философије, историографије, психологије, антропологије, етнологије и филологије: само тако синтетизована, ова наука може љружити одговоре на компликоване изазове света у коме живимо, а којима веома често нисмо у стању да уочимо њихово емпиреолошко залеће. Ошуда никога не чуди што смо критички поглед сусетили и на оне љојаве које наоко треба да оснаже владавину права (рецимо, институти омбудсмана!), а суштински улазе у подручје „љренормирања”, баш збоћ тога што у савременом свету кршење диспозиције, као љрвоћ дела норме, није љраћено љравовременом љрименом санкција. То важи и за норме међународноћ јавноћ права које се махом тумаче толико арбитрарно да је њихово универзално значење тошово тошинуо издедело, крајње институтиализовано од субјектаћ љолиничке моћи. Књиа би, љосредно а иде-иде и директно, требало да докаже и нераскидиву везу између љолиничке и љравне нормативистике, што се често и у теорији и у љракси љренебрејава.

Саздана од оледа љисаних различитим љоводима, ова књиа јесте и љосредна „рељлика” на контроверзни сис Гинљера Андерса Застарелост човека, који је данас мисаоно љодстицајнији нећо што је то био када је, љре безмало љола века, уледао свећло дана, изазивајући озбиљна неслањања, јаросне критике и љроштивречне вредносне судове.

Жељко Симић